

Český překlad novozákonních apokryfů

Dalibor Papoušek

Moderní překladatelská tradice české biblistiky, spojená především s ekumenickým překladem Bible, byla v posledních letech obohacena významným vydavatelským počinem, který doplnil kanonický text Nového zákona dlouho očekávaným překladem novozákonních apokryfů. Starozákonním pseudepigrafům (apokryfům), vydaným již dříve pod redakčním vedením Zdeňka Souška,¹ se tak dostalo důstojného novozákonního panádu.

Novozákonní apokryfy však nepředstavují pouze důležitý doplněk studia Nového zákona, ale také významný soubor pramenů při pokusech o rekonstrukci počátku křesťanství. Pro dobu, kdy ještě nebyl Nový Zákon ustálen, je totiž rozlišování mezi kanonickými a apokryfními texty z religionistického hlediska irelevantní. Vedle apokryfních textů náležejících k nejstarším vrstvám křesťanských tradic či rozšiřujících vzhled do plurality raně křesťanských proudů (gnostické a židokřesťanské spisy) představují i výrazně mladší texty (evangelia Ježíšova dětství, skutky apoštolů) cenný zdroj, například pro studium lidové vrstvy raného křesťanství, středověké hagiografie nebo křesťanské ikonografie.

Kvalitní překlad novozákonních apokryfů v českém prostředí dlouho citelně chyběl. Při citacích se bylo možné opřít pouze o stále vzácnější výbor, pořízený koncem padesátých let pod redakcí Jindřicha Máneka,² případně jej srovnat s klasickým německým překladem³ nebo s podstatně mladším překladem polským.⁴ Jen ojediněle se objevily nové překlady jednotlivých apokryfních spisů, k nimž patřilo zejména gnostické *Tomášo-*

1 Zdeněk Soušek (ed.), *Knihy tajemství a moudrosti I-III: Mimobiblické židovské spisy: Pseudepigrafy*. Praha: Vyšehrad 1995, 1998, 1999.

2 Jindřich Mánek (ed.), *Výbor z novozákonních apokryfů: Evangelia a skutky apoštolů*, Praha: ÚCN – Husova československá bohoslovecká fakulta 1959.

3 Edgar Hennecke – Wilhelm Schneemelcher (eds.), *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung I: Evangelien*, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) [1904] 1990; iid. (eds.), *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung II: Apostolisches, Apokalypsen und Verwandtes*, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) [1904] 1997.

4 Marek Starowieyski (ed.), *Apokryfy Nowego Testamentu I/1-2: Ewangelie apokryficzne*, (Zrůdla i monografie 106), Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego [1980] 1986.

vo *evangelium*, přeložené z koptštiny Petrem Pokorným.⁵ V širším kontextu přinesly významné obohacení také příspěvky týkající se mimokřesťanských pramenů.⁶

Na rozdíl od novozákonního překladu nelze při ambicióznější antologii křesťanských apokryfů textů vystačit s pouhou znalostí klasické filologie, nýbrž je třeba podstatně širšího jazykového zázemí⁷ a týmové spolupráce. Vítanou základnou pro takový úkol se stalo Centrum biblických studií (CBS), založené v Praze roku 1999 jako společné pracoviště Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy a Ústavu pro klasická studia Akademie věd ČR. V jeho rozsáhlých výzkumných záměrech⁸ brzy našel místo i projekt kritického překladu novozákonních apokryfů.

Reprezentativní výběr křesťanské apokryfí literatury byl uspořádán do tří rozměrných dílů v tradičním „kanonickém“ členění na (1) evangelia, (2) skutky apoštolů a listy, (3) proroctví a apokalypsy. V tomto pořadí byly překlady postupně vydány v nové ediční řadě nakladatelství Vyšehrad, příznačně nazvané „Knihovna rané křesťanské literatury“.⁹ Nesnadné práce hlavního redaktora se vzorně zhostil Jan A. Dus, posílený v prvním dílu ještě ředitelem CBS, Petrem Pokorným, který také vypracoval úvodní studii celé řady, vymezující vztah mezi kanonickými a apokryfními texty raného křesťanství.¹⁰

5 Petr Pokorný (ed.), *Tomášovo evangelium: Překlad s výkladem*, Praha: ÚCN – Kalich 1981.

6 Srov. zejm. Ladislav Vidman, „Nejstarší zprávy mimokřesťanských autorů o křesťanech“, in: Jan Janda – Alena Frolíková – Jan Burian (eds.), *Problémy křesťanství: Sborník referátů z konference Problémy křesťanství (Liblice 4.-7. června 1985)*, Praha: Kabinet pro studia řecká, římská a latinská ČSAV 1986, 295-306; Alena Frolíková, *Rané křesťanství očima pohanů: Svědectví řecky a latinsky píšících autorů I.-2. století*, Jinočany: H & H 1992.

7 Individuální výjimkou byl snad jen nedávno zesnulý filolog a teolog Stanislav Segert zvládající drtivou většinu jazyků, které se v biblických studiích mohou objevit. Svým skromným příspěvkem o nezbytnosti jazykové erudice při práci biblisty zdeptal na první konferenci obnovené religionistiky v Liblicích (1990) většinu účastníků. Viz Stanislav Segert, „Ad fontes!“, in: Jan Heller – Dalibor Papoušek – Helena Pavlincová (eds.), *Stav a perspektivy studia náboženství v Československu: Sborník referátů z konference v Liblicích, 19.-21. září 1990*, Brno: Společnost pro studium náboženství – Ústav pro výzkum společenského vědomí ČSAV 1990, 165-172.

8 Blíže k činnosti CBS viz <<http://www.etf.cuni.cz/cbs/>>.

9 Jan A. Dus – Petr Pokorný (eds.), *Novozákonní apokryfy I, Neznámá evangelia*, (Knihovna rané křesťanské literatury 1), Praha: Vyšehrad 2001, 2006; Jan A. Dus (ed.), *Novozákonní apokryfy II, Příběhy apoštolů*, (Knihovna rané křesťanské literatury 2), Praha: Vyšehrad 2003, 2007; Jan A. Dus (ed.), *Novozákonní apokryfy III, Proroctví a apokalypsy*, (Knihovna rané křesťanské literatury 3), Praha: Vyšehrad 2007.

10 Petr Pokorný, „Novozákonní kánon a apokryfy“, in: Jan A. Dus – Petr Pokorný (eds.), *Novozákonní apokryfy I, Neznámá evangelia*, (Knihovna rané křesťanské literatury 1), Praha: Vyšehrad 2001, 16-34.

Překlady z řeckých, latinských, koptských a syrských výchozích textů jsou opatřeny stručnými úvody, průběžnými poznámkami, odkazy na hlavní literaturu a rejstříky umístěnými spolu s obecnou bibliografií v závěru každého dílu. Čtenáři se tak dostává nejen samotných textů, ale také hutného a promyšleného aparátu, který potěší každého, kdo se chce apokryfními texty zabývat na odborné úrovni.

První díl, nazvaný *Neznámá evangelia*, obsahuje spisy „evangelijního typu“, které vznikly do konce 2. století. Zahrnuje texty, jež z hlediska literárního žánru odpovídají novozákonním evangeliím, stejně jako spisy, které jsou jako „evangelia“ tradičně označovány, včetně Ježíšových výroků, jež se dochovaly v mimokanonických tradicích. Díl přináší apokryfní dodatky k evangeliím (mimo jiné překlady cenných fragmentů na papýrech Egerton 2 a *Oxyrhynchus* 840 a 1224), nejstarší evangelia, mající mnohdy ještě podobu prostých sbírek Ježíšových logií (*Tomášovo evangelium*, *Evangelium Spasitele*, *Rozhovor se Spasitelem*), židokřesťanská evangelia (*Nazorejců*, *Hebrejců* a *Ebionitů*), gnostická evangelia (*Filipovo evangelium*, *Evangelium Egyptanů*, *Petrovo evangelium*, *Mariino evangelium*), evangelia Ježíšova dětství (*Protoevangelium Jakubovo*, *Pseudo-Tomášovo evangelium dětství*, *Pseudo-Matoušovo evangelium*), rozsáhlý pilátovský cyklus, pověst o Abgarovi a zmínky o Ježíšovi a křesťanech v díle Josepha Flavia. Zatímco nedávno objevené *Evangelium Spasitele* vyšlo v českém překladu vůbec poprvé (Zuzana Vlčková), k staršímu překladu zásadního textu *Tomášova evangelia* byl nově připojen rozšířený komentář Petra Pokorného.

Druhý díl, nesoucí název *Příběhy apoštolů*, sdružuje žánrově pestrou směs apokryfních „skutků“, označovaných tak souborně podle kanonického Lukášova díla – *Skutků apoštolských*. Jádro tohoto dílu tvoří tradiční pětice spisů, jejichž apoštolskými protagonisty jsou Petr, Pavel, Ondřej, Jan a Tomáš. K nim vydavatelé připojil koptské *Skutky Petra a dvanácti apoštolů*, vyprávění o smrti Panny Marie a výbor z pseudepigrafických listů spojovaných především s postavou Pavla z Tarsu (korespondence Pavla se Senekou, *List Laodikejským*) či přímo s Ježíšem (*List o neděli*).

Třetí díl, vydaný pod titulem *Proroctví a apokalypsy*, je nejpestřejší, což příznačně koresponduje s faktem, že v Bibli je apokalyptický žánr zastoupen spíše okrajově (*Daniel*, *Zjevení Janovo*). Apokalypsy z mnoha důvodů představují nejproblematictější typ apokryfních textů, nejen pro své teologické zaměření, často vyvěrající z napojení na radikální náboženské skupiny, ale nezdůvada také pro badatelsky nejisté zasazení do konkrétních historických kontextů. Vydavatelé proto sáhli po pragmatickém řešení a celý díl rozčlenili podle postav, jimž jsou různorodé apokalyptické texty připisovány (Adam, Bartoloměj, Elchasai, Ezdráš, Jan, Maria, Pavel, Petr,

Sibylla, Tomáš, Zósimos).¹¹ Výjimku tvoří soubor apokalyps z Nag Hammádí, který byl pro svůj specifický charakter zařazen na závěr výběru (*Zjevení Pavlovo, První a Druhé zjevení Jakubovo, Zjevení Petrovo*).

Potěšující je skutečnost, že se na celém projektu podíleli nejen zkušení badatelé (Jaroslav Brož, Růžena Dostálová, Zdeněk Kratochvíl, Jiří Mrázek, Petr Pokorný, Wolf B. Oerter, Dagmar Peňázová, Petr Peňáz), ale také nadějná nastupující generace, ať už její představitelé působí přímo v CBS (Josef Bartoň, Dušan Coufal, Jan A. Dus, Radka Fialová, Matyáš Havrda, Sidonia Horňanová, Lenka Jiroušková, Lucie Kopecká, Jiří Pavlík, Jan Roskovec, Pavel Ryneš, Petr Tomášek, Zuzana Vlčková), nebo spolupracují externě (Jiří Hoblík, David Zbíral).¹²

O významu projektu svědčí mimo jiné i fakt, že dva první díly „novozákonní apokryfní trilogie“ již vyšly ve druhém vydání. Škoda jen, že se nepodařilo do druhého vydání apokryfních evangelií včlenit také text nedávno objeveného *Jidášova evangelia*.¹³

Během prací se pod vedením Petra Pokorného podařilo sestavit zdatný koptologický tým (Matyáš Havrda, Lucie Kopecká, Wolf B. Oerter, Pavel Ryneš, Zuzana Vlčková), který nyní připravuje souborné vydání gnostických textů z Nag Hammádí, plánovaných jako další dva díly již zmíněné ediční řady Vyšehradu. Ve vzdálenějším edičním výhledu CBS tak zůstává „poslední“ velký soubor spisů souvisejících s kontextem vznikajícího křesťanství – svitky od Mrtvého moře.

11 Z naznačených důvodů u některých apokalyps selhává také tradiční členění na starozákonní a novozákonní apokryfy. Vzhledem k tomu, že řada těchto tzv. intertestamentárních spisů (např. *Čtvrtý Ezdráš, Nanebevzetí Izajášovo*) vyšla již před časem ve výboru *Knihy tajemství a moudrosti* (viz pozn. 1), rozhodli se editoři rezignovat na reprezentativnost antologie a raději zařadili texty, které dosud nebyly publikovány a často nejsou ani v cizojazyčné literatuře snadno dostupné (např. *Závěť Adamova, Zjevení Šadrakovo*).

12 Některé z přípravných prací byly publikovány i v tomto časopise. Viz zejm. David Zbíral, „Bogomilsko-katarský apokryf ‚Otázky Jana Evangelisty‘“, *Religio* 11/1, 2003, 118-129; Zuzana Vlčková, „Gnostické interpretace biblického příběhu o stvoření člověka“, *Religio* 14/1, 2006, 87-100.

13 Srov. Marek Dospěl (ed.), *Jidášovo evangelium*, (Koniaschova knihovna klasiků 2), Praha: Koniasch Latin Press 2006.